

членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом". В Постанові Пленуму Верховного Суду України "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя" від 1.11.1996р. №9 говориться, що з урахуванням зазначеного конституційного положення члени сім'ї чи близькі родичі обвинуваченого, цивільного позивача чи відповідача не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за відмову від дачі показань.

Протягом тривалого часу конституційна норма не знаходила свого закріплення ні в Кримінальному кодексі, ні в Кримінально-процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

З прийняттям нового Кримінального кодексу України, в статті 385 з'явилась норма: "Не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час провадження досудового слідства або в суді щодо себе, а також членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом."

Також це конституційне положення нещодавно знайшло своє закріплення і в КПК України. Так, в статті 69 КПК (в редакції Закону України від 21.06.2001 р.) закріплено, що "Відмовитися давати показання як свідки мають право:

- 1) члени сім'ї, близькі родичі, усиновлені підозрюваного, обвинуваченого, підсудного;
- 2) особа, яка своїми показаннями викрила б себе, членів сім'ї, близьких родичів, усиновленого, усиновителя у вчиненні злочину".

Серед прав свідка, закріплених в статті 69-1 КПК України, є право відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів.

Як бачимо, відмовитись давати показання як свідки можуть і усиновителі, проте, коли вони вже почали давати показання як свідки, то не зможуть формально скористатись імунітетом свідка: це право їм не надано, бо до категорії близьких родичів (батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки) усиновителі не віднесені.

На нашу думку, причиною цьому є те, що КПК України був доповнений статтею 69-1 Законом від 13.01.2000 р., а стаття, яка надала право взагалі відмовитись давати показання як свідок, викладена в редакції від 21.06.2001 р. Приймаючи новий закон, законодавець не узгодив свої проекти з уже існуючим законодавством.

Тому було б доцільно внести зміни до чинного КПК України та викласти пункт 6 частини 1 статті 69 в наступній редакції "відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї, близьких родичів, усиновлених та усиновителів".

Дещо обмежено права свідка в проекті КПК України, який зареєстрований у Верховній Раді України 23.06.2001р. та внесений народними депутатами – членами Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності. Так, в статті 142 проекту закріплено, що відмовитись давати показання як свідки мають право:

- 1) члени сім'ї, близькі родичі, усиновлені, усиновителі підозрюваного, обвинуваченого, підсудного;
- 2) особа, яка своїми показаннями викривала б себе, членів сім'ї, близьких родичів, усиновленого, усиновителя у вчиненні злочину.

Проте, якщо такі особи мають намір дати показання як свідки в частині, що не стосується викриття близьких родичів чи членів сім'ї, то вони, формально, не мають такого права. Іншим недоліком даного проекту є те, що серед понять, які розроблені для даного кодексу, не має терміну "члени сім'ї", хоча наведено термін "близькі родичі – батьки, один із подружжя, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки".

Цікавим є в порівняльному аспекті модельний кримінально-процесуальний кодекс для країн-учасниць СНД, підготовлений робочою групою Програмного комітету по підготовці модельних кримінальних та кримінально-процесуальних кодексів для країн-учасниць СНД. Серед принципів кримінального судочинства в зазначеному кодексі зафіксована свобода від самовикриття, яка полягає в тому, що ніхто не зобов'язаний свідчити проти себе та своїх близьких родичів. Особа, який орган кримінального переслідування пропонує повідомити чи надати відомості, що викривають її чи близьких родичів у вчиненні злочину, має право відмовитись від дачі показань і не може бути піддана за це будь-якій відповідальності. На нашу думку, таке формулювання є більш вдалим, бо уточнює, яку інформацію може "приховати" такий свідок (лише щодо вчинення злочину).

Слід сказати, що особи, яких викликано для дачі показань як свідків, повинні з'явитись до органу чи посадової особи для заявлення відмови від дачі показань та пояснити причину. Неявка ж таких осіб повинна вважатись порушенням особою обов'язків свідка. На такого свідка повинні накладатись відповідні стягнення, передбачені чинним законодавством.

3. Як чинний, так і проект КПК України, зобов'язують дізнавача, слідчого, прокурора і суддю перед допитом членів сім'ї чи близьких родичів роз'яснити їм право відмовитись давати показання, про що зазначається в протоколі допиту чи в протоколі судового засідання. Саме ці службові особи повинні виступати гарантами забезпечення свободи від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів.

Гарантією захисту порушеної свободи від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів повинна стати можливість зацікавлених осіб вимагати виключення доказу, одержаного з порушення вимог кримінально-процесуального законодавства. У випадку ж, коли суд послався на доказ, одержаний з порушенням вимог чинного законодавства при винесенні вироку, то ця обставина повинна бути підставою для скасування чи зміни судового вироку, оскільки таке порушення повинно визнаватись істотним.

Р. Марчук,

*ад'юнкт Національної академії внутрішніх справ
України, м. Київ*

ЕКСПЕРТ В КРИМІНАЛІСТИЦІ ТА ІНШИХ СФЕРАХ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На протязі всієї історії, досягнення у тій чи іншій сфері діяльності людина пристосовувала для боротьби із соціально негативними проявами, особливо зі злочинністю. З однієї сторони, ці здобутки полегшували процес попередження, розкриття та розслідування злочинів, з іншої – їх застосування було просто необхідним для встановлення істини по справі, адже особа, що здійснювала кримінальне переслідування не завжди була компетентна у всіх питаннях, які стосувались злочину. Одним із способів розв'язання цієї проблеми було залучення знаючих осіб. Це використовується і по сьогоднішній день. Так, слідчий, дізнавач, суддя та інші для вирішення певних задач запрошують спеціалістів, педагогів, лікарів, осіб, які розуміють знаки глухого, німого, для з'ясування окремих питань – призначають експертизи, тощо.

Вищеперераховане в криміналістиці називають видами використання спеціальних знань. Зупинимось на одному з них, а саме – на експертизі, а особливо на її виконавцеві – на експертові.

Законодавчо судова експертиза визначена як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, попереднього

слідства чи суду¹. Тобто для судової експертизи характерне те, що її проводить експерт, для її проведення необхідні спеціальні знання, досліджувані об'єкти містять інформацію про обставини справи, наявність порушеної кримінальної справи.

Так розуміють експертизу в науках кримінального циклу, зокрема криміналістиці та кримінальному процесі. Однак, останнім часом все більше звертають увагу на використанні можливостей судової експертизи в цивільному та арбітражному процесі².

Як бачимо, зв'язок криміналістики з іншими науками має двосторонній характер, тобто не лише дані різних наук використовуються криміналістикою для своїх потреб, але й розробки криміналістики взяті на озброєння іншими науками. Зазначене стосується не лише наукової сфери, але й для інших галузей діяльності. Такий взаємообмін досягненнями останнім часом відбувається все швидше завдяки зростанню обміну інформацією, що стало можливим через стрімкий розвиток інформаційних технологій.

Для юристів важливим є те, як певне питання тлумачить законодавець. Розглянемо визначення експерта, які є в нормативно-правових актах.

Усі відомі нам визначення були умовно поділені на чотири групи.

Першу групу складають тлумачення експерта, відповідно до яких ним може бути *юридична особа*³. Для визнання цієї особи експертом у неї повинна бути укладена угода з Фондом державного майна України, іншим органом приватизації чи Національним агентством, а в деяких випадках дана особа у якості експерта залучається і відповідно до законодавства⁴. Зазначені експерти мають право на *проведення оцінки* (у певних випадках – дооцінки)⁵ об'єктів приватизації, іншого майна, пакетів акцій, а також державних корпоративних прав і активів господарських товариств⁶. Таке розуміння експерта відображено у Постановах Кабінету міністрів України, які регулюють питання приватизації та в Наказах Фонду державного майна України⁷.

Проводячи паралель із криміналістикою, зазначимо, що подібну роль по оцінці майна відіграє і судовий експерт (наприклад, автотоварознавчу експертизу).

В інших трьох групах визначень мова йде про експертів, якими можуть бути лише *фізичні особи*.

Так, до наступної групи ми віднесли тлумачення у яких як характерні риси експерта зазначено лише те, що дані особи є фахівцями своєї справи (тобто мають *високу кваліфікацію*)⁸ та пройшли відповідну *атестацію*⁹ і одержали кваліфікаційне *свідоцтво*¹⁰.

В деяких випадках звертається увага лише на наявність свідоцтва¹¹, а в інших – крім наявності достатньої кваліфікації, потрібна ще й *реєстрація* у реєстрі¹².

Порівнюючи із судовими експертами, то останні теж повинні мати достатню кваліфікацію у тій галузі, в якій вони проводять дослідження. Вони проходять відповідну атестацію, отримують свідоцтво на право самостійного здійснення експертиз та вносяться до Державного реєстру судових експертів.

До третьої групи віднесено визначення, у яких наголошується, що експерт – це особа, яка має *високу кваліфікацію, безпосередньо проводить експертизу*, а також *несе персональну відповідальність* за достовірність і повноту аналізу та обґрунтованість своїх висновків¹³. Крім того, для виконання покладених на неї завдань, дана особа володіє ще й *спеціальними знаннями*¹⁴.

Зазначене стосується також і судового експерта.

Окремо ми виділили визначення, у якому звертається увага на використанні експерта в процесі *розслідування*¹⁵. І хоча в даному контексті мова йде про службове розслідування авіаційних подій, воно, на нашу думку, має багато спільного із розслідуванням кримінальних справ, в процесі якого широко застосовуються знання судового експерта.

Як бачимо, в усіх проаналізованих вище визначеннях експерта – є риси, які знайшли своє відображення і в розумінні судового експерта. Поняття експерта в різних сферах хоча і досить схожі, однак мають певні розбіжності. На завершення зазначимо ті відмінності, які виділяють експерта в кримінальному судочинстві з поміж інших: наявність порушеної кримінальної справи та наявність постанови про призначення експертизи. А основною характеристикою, яка поєднує усі визначення є те, що експерт – це компетентна особа, це знаюча особа, це особа, якій доручають (довіряють) здійснення певних дій, адже недаремно експерт (лат. *expertus*) – значить *досвідчений*¹⁶.

¹ Див.: Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ.

² Див.: Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе: Практическое пособие. – М.: Право и закон, 1996.

³ Див.: Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації: Постанова Кабінету міністрів України від 22.07.1998 № 1114.

⁴ Див.: Про затвердження положення щодо укладення угоди на проведення експертної оцінки майна: Наказ Фонду державного майна України від 08.01.1998 № 1; Про затвердження положення про порядок проведення експертної оцінки державного майна при приватизації: Наказ Фонду державного майна України від 02.02.1995 № 100.

⁵ Див.: Щодо підготовки, організації та проведення конкурсів з продажу пакетів акцій, що належать державі: Наказ Фонду державного майна України від 15.01.1997 № 46; Про затвердження Методики оцінки вартості майна під час приватизації: Постанова Кабінету міністрів України від 15.08.1996 № 961.

⁶ Див.: Про затвердження Методики оцінки державних корпоративних прав: Постанова Кабінету міністрів України від 02.08.1999 № 1406.

⁷ Див.: Про затвердження Порядку звернення стягнення на рухоме майно, що перебуває у податковій заставі, для погашення податкової заборгованості платника податків (крім фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності) та реалізації такого майна: Постанова Кабінету міністрів України від 22.06.1998 № 941; Про затвердження Положення про конкурсний відбір експертів: Наказ Фонду державного майна України від 12.02.1997 № 152.

⁸ Див.: Про затвердження Методичних рекомендацій з експертної грошової оцінки земельних ділянок Наказ Держкомзему України від 12.11.1998 № 118.

⁹ Див.: Про затвердження Правил атестації зварників: Наказ Держнаглядохоронпраці від 19.04.1996 № 61.

¹⁰ "Про племінну справу у тваринництві: Закон України від 15.12.1993 № 3691-ХІІ.

¹¹ Див.: Про затвердження: тарифів на роботи, пов'язані з проведенням експертизи та підготовкою експертів-геологів з дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння; форми "Свідоцтва", а також "Положення про акредитацію експертів-геологів з дорогоцінного, напівдорогоцінного та декоративного каміння": Наказ Міністерства фінансів України від 29.01.1997 № 19.

¹² Див.: Про затвердження Порядку проведення акредитації органів з оцінки відповідності: Наказ Держстандарту України від 02.10.2001 № 486.

¹³ Див.: Про затвердження Положення про порядок проведення експертизи в галузі експортного контролю: Постанова Кабінету міністрів України від 15.07.1997 № 767.

¹⁴ Див.: Про затвердження Положення про державну експертизу у сфері криптографічного захисту інформації: Наказ Департаменту спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації СБУ від 25.12.2000 № 62; Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР.

¹⁵ Див.: Про затвердження Положення про службове розслідування авіаційних подій на території України: Наказ Укравіатрансу України від 28.11.1995 № 262.

¹⁶ Див.: Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Українська радянська енциклопедія, 1975. – С. 237.